

TÁJHASZNOSÍTÁS ÉS ÉRTÉKVÉDELEM HOLLÓKŐ VILÁGÖRÖKSÉG TERÜLETÉN ÉS KÖRNYEZETÉBEN

CSIMA PÉTER, GERGELY ATTILA, KISS GÁBOR

Budapesti Corvinus Egyetem, Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 35–43.
e-mail: peter.csima@uni-corvinus.hu

Kulcsszavak: Világörökség, Hollókő, fás legelő, tájvédelem, látványelemzés

Összefoglalás: A Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék 2002–2004-ben Hollókőn folytatott kutatásainak célja: a táj adottságainak és értékeinek állapotfelmérése, a tájkaraktert meghatározó környezeti adottságok feltárása és dokumentálása, a különlegesen szép tájszerkezet látványának elemzése, a környezeti problémák feltárása, valamint a tájvédelmi és környezetrendezési feladatok és kezelési övezetek koncepcionális meghatározása volt. A Világörökség részét képező, illetve azon kívüli, de azzal szoros tájszerkezeti kapcsolatban álló, bemutatható tájelemeket három csoportban vizsgáltuk: bemutatható természetközeli állapotú növénytakarások; bemutatható földtani, felszínalaktani és vízrajzi értékek; bemutatható kultúrtörténeti emlékek. A botanikai értékek közül egyrészt a ritkaságuk és tudományos jelentőségük miatt védendő, másrészt az elsősorban tájképi és tájszerkezeti szempontból lényeges, a tájkarakterre jellemző, bemutatható növénytakarásokat vizsgáltuk és értékeltük. A vizsgált földtani, felszínalaktani és vízrajzi értékek közül bemutatható tájelemek: az andezit-telér, az andezit köfajtók, a homokbánya, a patakok és azok forrásai. A vizsgálatba bevont kultúrtörténeti emlékek csoportjai: vízhasznosítással kapcsolatos emlékek, mezőgazdasági tájhasznosítással kapcsolatos emlékek, építőanyag kitermeléssel kapcsolatos emlékek. A kutatás fontos részét képezte a hollókői tájban első ízben végzett látványelemzés, aminek során kijelöltük az elsődleges és a másodlagos látványhatárokat, valamint elemeztük a távlati látványt. A kutatások eredményeként koncepcionális javaslatot adtunk a Világörökség terület kezelési övezeteire.

Bevezetés

Hollókő Ófalu településrésze és az azt körülvevő tájrészlet 1977 óta tájvédelmi körzetként védett, 1987-ben pedig az emberiség kulturális örökségévé felkerült az UNESCO Világörökségi Területek listájára. Azóta a természetvédelmi és a műemlékvédelmi szakemberek, valamint a helyi lakosság sokrétű munkájának eredményeként országunk egyik legismertebb pontja lett, a faluegyüttes megszépült, a helyreállított és védett épületek új funkciókat kaptak és megvalósult a várrom műemléki-építészeti helyreállítása.

Ugyanakkor az épületek közvetlen környezetében – a kertekben – éppen az új funkciók miatt, a falu fogadóterületén pedig a megnövekedett látogatóforgalom miatt a településképet kedvezőtlenül megváltoztató folyamatok is megindultak. A látogatókat kiszolgáló fogadóterület egyre bővült, de annak szakszerű kertépítészeti rendezése elmaradt, még koncepciója sem került kialakításra. Az Ófaluól és a Vártól távolabb fekvő tájrészletekben egyelőre nem kezdődött meg a tervszerű tájgondozás és helyreállítás. A fás legelő csaknem teljesen beerdősült, a szőlő-gyümölcsös kisparcellák nagy része műveletlen. Az Ófalu és a Vár környező tájnak a Világörökséghez szorosan hozzátartozó adottságaira nem fordult kellő figyelem, azok egy része elhanyagolt, helyenként károsodott.

A tájhasznosítás és az értékvédelem lehetőségeit és összefüggéseit vizsgáló kutatásaink célja:

- a táj adottságainak és értékeinek állapotfelmérése,
- a tájkaraktert meghatározó környezeti adottságok feltárása és dokumentálása,

- a különlegesen szép tájszerkezet látványának elemzése,
- a környezeti problémák feltárása,
- a tájvédelmi és környezetrendezési feladatok koncepcionális meghatározása.

A tájhasznosítás és a tájszerkezet változásai

A falu (Váralja) minden bizonnyal csak a Vár építésekor létesült, lakói a katonák családjai illetve a vár szolgálói voltak. A régészeti feltárások bizonyítékai szerint az első faluhely nem a mai helyén, hanem az „Előtyi” (= régebbi) dűlőben volt, a Vártól nyugatra, a Pipás-tetővel szemben. Közélemben, a Pusztaverem-dombon megtalálták egy középkori templom alapjait is (AMBRUSNÉ KOZÁK 1972). A falu már a középkorban áttelepült a mai helyére. Ennek feltehetően kettős oka lehetett: egyrészt, hogy közelebb legyen a falu szántóföldjeihez és szőlőihez, másrészt a lakosság megnövekedett és az előző helyen a terepviszonyok kedvezőtlenek voltak a falu rendezett bővítéséhez. A két falu valószínűleg egy ideig egymás mellett létezett (MEZŐSINÉ KOZÁK 2000).

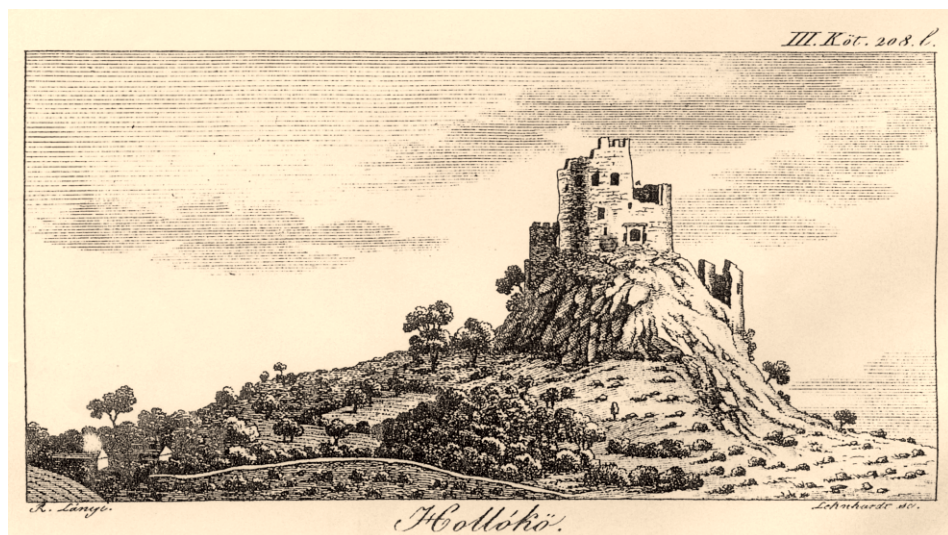
A vár építésekor még minden bizonnyal döntően erdővel borított területen irtással kellett a földműveléshez szükséges területeket biztosítani. A várat közrefogó völgyek meredek lejtői alkalmatlanok voltak szántóföldi művelésre. Ezért a földesúri nagybirtokok szántói Zsuny és Nagylóc felé, az enyhébb lejtésű oldalakban létesültek. A medence jellegű táj délies lejtői viszont alkalmasak voltak a szőlőtelepítésre, az erdők és tisztásaik pedig az állattartásra. A bőséges makktermést adó erdőkben feltehetően nagy szerepet kapott a makkoltató sertésenyésztés is.

Nem ismeretes, hogy mikor alakultak ki a Várkörnyéki nagy kiterjedésű fás legelők. A katonai felmérések térképei sem adnak biztos támpontot, mert a térképkészítők szélsője szerint azokat hol legelőként, hol erdőként ábrázolták. A legvalószínűbb, hogy a 18. század második felében a lakosság létszámának növekedésével a legelőterületek egyre nagyobb arányt foglaltak el a Vár körüli medencében. Az 1782. évi I. felmérés a teljes Várkörnyéket legelőként tünteti fel. A Várral szemközti domboldalakat pedig ekkor már teljes egészében – 50 hold nagysággal – elfoglalták a szőlők és gyümölcsösök.

A MOCSÁRY ANTAL 1826-ban megjelent megyei monográfiájában közölt – igen hitelesnek tűnő – rajz a vártól északra és nyugatra lévő tájat fás-cserjés legelőként ábrázolja (1. ábra).

Az 1848. évi jobbágyfelszabadítás és az 1853. évi úrbéri pátens eredményeként a hollókői földek a helyi parasztság birtokába kerültek. Az akkor 50 holdnyi szőlőterületet 1860-ban 687 kisparcellás paraszti birtokra osztották fel. Valószínűleg ettől kezdődik a gyümölcsfák nagyobb mértékű betelepítése köztesként a szőlőbe.

Az 1882-ben készült katonai felmérés térképlapján már láthatók a máig fennmaradt keskenyparcellás telekosztás nyomai – az ún. „nadrágszjű parcellák”. Az Öregszőlők területe ekkor teljes egészében gyümölcsfákkal vegyes szőlőként művelt, a Pusztaszőlők (a dűlőnévnek megfelelően) ekkor nem szőlő, hanem döntően legelő. A szőlő-gyümölcsös viszont ekkorra már átlépte a medencehatárt, áthúzódott a Fogás és a Források dűlőkre. A termesztett fő gyümölcsfélék: a cseresznye, a szilva, a körte és a dió. A térképen az ekkor nyilvánvalóan fás legelőket erdőként jelölték. A szőlőben minden bizonnyal a

1. ábra A Várhegy és környéke 1826-ban MOCSÁRY A. könyvében
 Figure 1. Vár Hill and its surroundings in 1826 in the book of A. MOCSÁRY

19. század végétől épültek a „borházak”, azok azonban az 1950-es évekre nyomtalanul eltűntek.

1909-ben tűzvész pusztított a településen. Ófalu mai napig fennmaradt településképe – a műemléki védettség alatt álló épületegyüttes – a falu újjáépítése során alakult ki (MENDELE 1979). Jelentős tájtörténeti esemény volt a Vár-kúti patakon a medencés strand építése az 1930-as években. A szakirodalomban „parasztfürdőként” nevezett létesítmény (PRAKFAI 2000) országosan is ritka tájlelméleti érdekességként érdemelne helyreállítást és védelmet, méltán lehetne a Világörökség része.

A település országosan is kiemelkedő agrár- és kultúrtörténeti értékeire az 1950-es években figyeltek fel, 1963-tól kezdődtek a műemléki helyreállítások. Ebben az időszakban még a hagyományos tájhasználat szinte minden eleme élő volt a településen: a keskeny szőlőparcellák és az extenzív gyümölcsösök is műveltek voltak. A településen tartott állatok legeltetésével és az évenkénti, rendszeres cserjeirtással a fás legelőket a 60-as évek végéig fenntartották.

1977-ben megalakult a Hollókői Tájvédelmi Körzet. Ekkorra azonban az egykori művelési ágak már jelentős változáson mentek keresztül. A település teljes közigazgatási területét tekintve a szántók területe 3,7%-ra csökkent, a rét, legelőterületek 44,7%, az erdőterületek 9,3%, a zártkertek részaránya pedig 29,3%. A belterület, illetve a művelésből kivett területek aránya ekkor 13%, amely azóta kismértékben növekedett (GERGELY et al. 2003).

1987 decemberében az UNESCO Világörökségi Bizottsága – a falvak közül a világon elsőként – felvette Hollókő település Ófalu részét, a Várat és a környező mezőgazdasági jellegű tájat a Világörökség Listára.

Az ezredforduló idejére a művelési ágak ismét jelentős változásokon mentek kereszt-

tül. Az erdők területi részaránya az elmúlt harminc évben – a várkörnyéki hegyoldal spontán erdősülése következtében, a fás legelők rovására – jelentősen megnőtt. A közel-múltban elkészített erdészeti üzemterv adatai szerint a Tájvédelmi Körzet területén már 55 hektár (40%) erdő található (GERGELY et al. 2003).

Az elmúlt húsz évben a hollókői táj – elsősorban agrártörténeti – emlékeinek jelentős része végveszélybe került. A fás legelő – mint tájhasznosítási forma és mint jelentős tájképi elem – gyakorlatilag eltűnt, legeltetésével teljesen felhagytak. A fás legelők területe fokozatosan beerdősült – ez a folyamat napjainkban is tart. A zártkert kisparcelláinak többsége évek óta műveletlen, a gazdálkodással felhagytak, különösen igaz ez a Pusztaszőlők és a Nedám-hegy földjeire. A műveletlen területeken megindult a gyomosodás, cserjésedés-erdősülés folyamata. Az egykori parasztfürdő területét visszafoglalta az erdő, csak hosszas keresgélés után található meg az érdeklődő turista (2. ábra).

2. ábra Az egykori „parasztfürdő” maradványai
Figure 2. Remnants of the former open air bath used by locals

Védendő – bemutatható tájlemek a Világörökség környezetében

A bemutatható tájlemeket három csoportban ismertetjük:

- bemutatható természetközeli állapotú növénytakarások,
- bemutatható földtani, felszínalaktani és vízrajzi értékek,
- bemutatható kultúrtörténeti emlékek.

Bemutatható természetközeli állapotú növénytársulások

Az elsősorban kulturális értékei miatt a Világörökség részévé nyilvánított hollókői táj különleges adottsága, hogy közvetlen környezetében értékes, védendő természeti elemek találhatók, amelyek többsége ugyanakkor be is mutatható. A botanikai értékek közül egyrészt a ritkaságuk és tudományos jelentőségük miatt védendő, másrészt az elsősorban tájképi és tájszerkezeti szempontból lényeges, a tájkarakterre jellemző növénytársulásokat vizsgáltuk és értékeltük. Az értékelést a természetvédelmi kezelési tervekben szokásos szempontrendszer alapján végeztük: méret (kiterjedés), diverzitás, természetesség, ritkaság, sérülékenységi, jellemzőség. (GERGELY et al. 2003). A feltárt növénytársulásokat BORHIDI és SÁNTA (1999) alapján védelemre, illetve fokozott védelemre javasolt kategóriák szerint összesítettük. Az ebben a kategóriarendszerben nem szereplő, de a Világörökség területre jellemző egyéb növénytársulásokat tájképi, tájszerkezeti jelentőségük szerint értékeltük. Irodalmi adatok (NAGY 2000) és terepi vizsgálatok alapján a Világörökség területén és környezetében 15 védett növényfajt mutattunk ki, amelyek veszélyeztetettségét szintén a fenti szempontok alapján értékeltük. Az alábbi felsorolás az általunk vizsgált legfontosabb botanikai értékeket tartalmazza.

Védendő és fokozottan védendő növénytársulások: melegkedvelő tölgyes (*Corno-Quercetum pubescentis*), égerliget (*Aegopodio-Alnetum*) füzes konszociációi, északi gyöngyveszű cserjés (*Waldsteinio-Spiraeetum mediae*), északi fodorkás (*Asplenium septentrionalis*), nyílt szilikátsziklagyp (*Minuartio-Festucetum pseudodalmaticae*), mészkerülő lejtősztyeprét (*Potentillo-Festucetum pseudodalmaticae*).

Tájképi és tájszerkezeti jelentőségű növénytársulások: ecsetpázsitos mocsárrét (*Carici vulpinae-Alopecuretum pratensis*), hegyvidéki gyertyános-tölgyes (*Carici pilosae-Carpinetum*), galagonya-kökény cserjés (*Pruno spinosae-Crataegetum*).

A területen előforduló védett növényfajok: *Achillea crithmifolia*, *Actaea spicata*, *Cephalanthera damasonium*, *Clematis integrifolia*, *Cotoneaster integerrimus*, *Jovibarba globifera subsp. hirta*, *Lilium martagon*, *Neottia nidus-avis*, *Orchis purpurea*, *Ornithogalum pyramidale*, *Poa pannonica subsp. glabra*, *Polygala major*, *Spiraea media*.

Bemutatható földtani, felszínalaktani és vízrajzi értékek

Szakirodalmi források (LÁNG 1967, PRAKFALVI 2000) és terepi vizsgálatok alapján, a világörökség területén és környezetében a következő bemutatható földtani és felszínalaktani értékeket határoztuk meg:

A Vár-kúti andezit kőfejtő (3. ábra), a Szár-hegyi andezit kőfejtő és a Pipás-tetői „homokbánya” a környék jellegzetes kőzeteinek és felszínformáinak (telérek) helyi szintű típusfeltárásai. Jelenleg egyik objektum sem képezi a már korábban kialakított bemutatóhelyek (Vártúra ösvény, Biológiai tanösvény) részét. A Vár-kúti-patak völgyében több természeti és kultúrtörténeti érték fordul elő, viszonylag kis területen. Mindez jó lehetőséget biztosít ezen tájelemeknek a természetvédelmi bemutatóhelyek rendszerébe való bekapcsolására.

3. ábra A Vár-kúti andezit kőfejtő feltárása
Figure 3. Exposure of the Vár-kút andesite quarry

A Hollókői telér a környék jellegzetes geomorfológiai nagyformájának helyi szinten legjellegzetesebb előfordulása, amely hordozza a telérek típusjegyeit (keskeny, elnyúlt alak, kőzetanyagában a mellékkőzet zárványai, peremein hőhatásra megsült mellékközetek). Bemutatására a Vártúra ösvény keretében jelenleg is sor kerül, a képződmény láthatósága szempontjából nem a legkedvezőbb helyen. Az ÉNy–DK-i csapásirányban 2,5 km hosszan húzódó telérnek csak kisebb szakasza esik a tájvédelmi körzet, illetve a Világörökség területére, így a hagyományos természetvédelmi intézkedésekkel nem biztosítható a forma integritásának megőrzése.

Az említett földtani és felszínalaktani értékek oktatási-nevelési jelentősége típusosságuk, területi jellemzőségük és a látogatással szembeni kis érzékenységük miatt kiemelkedő.

A Világörökség területen és környezetében bemutatható források és a patakok egyrészt a védett táj hidrológiai értékei, másrészt hozzátartoznak a tájképhez, a tájszerkezethez, a településhez és a hagyományos tájhasználathoz. A gyalogos természetjáró turizmus fontos vonzástényezői, kedvelt célpontjai lehetnek, ez azonban jelenleg teljesen kihasználatlan Hollókőn. A bemutatható tájlemek: Vár-forrás, Vár-kút, Vár-kúti-patak, Hollókői-patak és forrásai.

A patak és forrásai szervesen hozzátartoznak a Világörökségként védett Ófaluhoz, hiszen a Kárpát-medencében a falvak középkori helykijelölésének egyik alapvető követelménye volt a folyóvíz (patak, folyó) szomszédsága. A patak az Ófalu alatt mintegy 600 méteren, attól nyugatra további 800 méteres szakaszon kanyarog a közigazgatási határig és a Pipás-tető északi oldala aljában hagyja el a medencét. A falu alatt a falu felőli oldalon néhol 8–15 méter szélességű völgytalp szegélyezi, az Oldalföldek felől viszont a meder azonnal meredeken emelkedik. Két viszonylag jelentősebb kettős-forrás táplálja, amellet 4–5 időszakos illetve korábban létező, eltömődött forráshely feltételezhető.

3. ábra A Vár-kúti andezit kőfejtő feltárása
 Figure 3. Exposure of the Vár-kút andesite quarry

A Hollókői telér a környék jellegzetes geomorfológiai nagyformájának helyi szinten legjellegzetesebb előfordulása, amely hordozza a telérek típusjegyeit (keskeny, elnyúlt alak, kőzetanyagában a mellékkőzet zárványai, peremein hőhatásra megsült mellékközetek). Bemutatására a Vártúra ösvény keretében jelenleg is sor kerül, a képződmény látthatósága szempontjából nem a legkedvezőbb helyen. Az ÉNy–DK-i csapásirányban 2,5 km hosszan húzódó telérnek csak kisebb szakasza esik a tájvédelmi körzet, illetve a Világörökség területére, így a hagyományos természetvédelmi intézkedésekkel nem biztosítható a forma integritásának megőrzése.

Az említett földtani és felszínalaktani értékek oktatási-nevelési jelentősége típusosságuk, területi jellemzőségük és a látogatással szembeni kis érzékenységük miatt kiemelkedő.

A Világörökség területen és környezetében bemutatható források és a patakok egyrészt a védett táj hidrológiai értékei, másrészt hozzátartoznak a tájképhez, a tájszerkezethez, a településhez és a hagyományos tájhasználathoz. A gyalogos természetjáró turizmus fontos vonzástényezői, kedvelt célpontjai lehetnek, ez azonban jelenleg teljesen kihasználatlan Hollókőn. A bemutatható tájelemek: Vár-forrás, Vár-kút, Vár-kúti-patak, Hollókői-patak és forrásai.

A patak és forrásai szervesen hozzátartoznak a Világörökségként védett Ófaluhoz, hiszen a Kárpát-medencében a falvak középkori helykijelölésének egyik alapvető követelménye volt a folyóvíz (patak, folyó) szomszédsága. A patak az Ófalu alatt mintegy 600 méteren, attól nyugatra további 800 méteres szakaszon kanyarog a közigazgatási határig és a Pipás-tető északi oldala aljában hagyja el a medencét. A falu alatt a falu felőli oldalon néhol 8–15 méter szélességű völgytalp szegélyezi, az Oldalföldek felől viszont a meder azonnal meredeken emelkedik. Két viszonylag jelentősebb kettős-forrás táplálja, amellet 4–5 időszakos illetve korábban létező, eltömődött forráshely feltételezhető.

Bemutatható kultúrtörténeti emlékek az Ófalun kívül

A kutatás során kizárólag az Ófalun és a Váron kívül lévő kultúrtörténeti emlékekkel foglalkozunk, amelyek azonban mind elválaszthatatlan részét képezik a Világörökséget magába foglaló hollókői tájnak.

A hollókői kultúrtörténeti emlékek csoportjai:

- a vízhasznosítással kapcsolatos emlékek: mosótavak (4. ábra), Vár-forrás, Vár-kút;
- a mezőgazdasági tájhasznosítással kapcsolatos emlékek: fás legelő (5. ábra), színpad környéki volt legelőterület hagyásfái, szalagparcellás természetföldek (6. ábra);
- az építőanyag kitermeléssel kapcsolatos emlékek: Szár-hegyi kőfejtő, Vár-kúti kőfejtő, Pipás-tetői homokbánya.

4. ábra Egykori mosótó a Hollókői-patak mentén
Figure 4. Former washing pond along the Hollókő Stream

Tájképi adottságok – a Világörökség látványa

Hollókő Világörökség Területhez szorosan hozzátartozik a kimagaslóan szép, egyedi látvány. Különlegességét a zárt, tájképi egységet képező felszínformák, az Ófalunak és a Várnak a különböző tájhasznosítási módokkal együtt látható együttese adja. A több évszázados tájalakítás hatásai világosan felismerhetők a látható, vizuálisan érzékelhető tájszerkezetben – ettől válik értékessé és védelemre érdemesé a hollókői tájkarakter.

5. ábra A fás legelő megmaradt részlete a Várhegy oldalában
Figure 5. Detail of the wooded pasture left at Vár Hill

6. ábra Szalagparcellás természetföldek (Öregszőlők)
Figure 6. The structure of narrow stripes of arable land (Öregszőlők)

Látványhatárok

Az időjárási viszonyoktól függően három – két körben záródó, azaz 360 fokos és egy részleges – látványhatár érzékelhető (7. ábra):

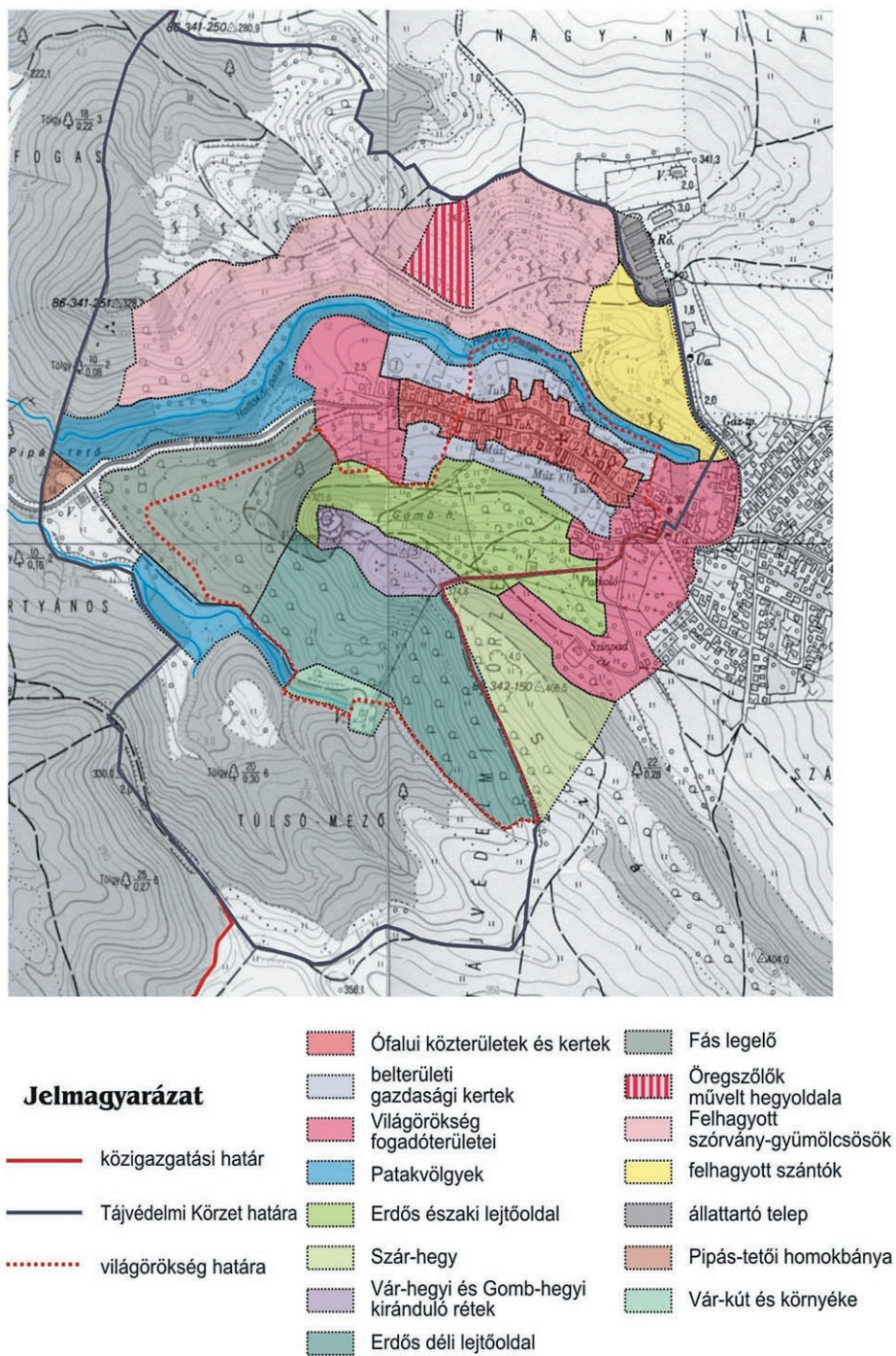
- elsődleges határt képez a völgymedence jellegű tájrészlet peremvonala,
- másodlagos határt képeznek a Cserhát magaslatai,
- távlati látvány a Karancs, a Medves és a Korponai-erdő vonulata.

Világörökség és környezete kezelési övezeteinek koncepciója

A tájkarakter vizsgálata, mindenek előtt az értékes, hagyományőrző és bemutatható táj-elemek értékelése, valamint a jelenlegi tájhasznosítás és a környezet állapota alapján meghatároztuk a tájgondozási és környezetrendezési szempontú kezelési övezetbeosztást. Az övezetek nem feltétlenül esnek egybe a tájvédelmi körzet természetvédelmi kezelési övezeteivel, hiszen a Világörökség kezelésénél egyrészt a különleges tájkarakter védelme, a kultúrtörténeti emlékek gondozása, fenntartása és bemutatása a meghatározó feladat. A Világörökség kezelési tevékenységnek valamint a természetvédelmi kezelés élőhely- és élővilág védelmi tevékenységének egymással összhangban kell lennie, egymást kiegészítve kell működnie.

7. ábra A völgymedence látványa az Öregszőlők felől
Figure 7. The view of valley basin from Öregszőlők

8. ábra A Világörökség terület és környezetének javasolt kezelési övezetei

Figure 8. The proposed management zones of the Hollókő World Heritage Site and its surroundings

Javasolt Világörökség kezelési övezetek (8. ábra):

- (1) Ófalui közterületek és kertek
 - (1/A) Ófalu közterületek
 - (1/B) Ófalu lakó- és középületek kertjei
- (2) Belterületi gazdasági kertek
 - (2/A) Ófalu felső kertek
 - (2/B) Ófalu alsó kertek
- (3) Világörökség fogadóterületei
 - (3/A) meglévő keleti fogadóterület
 - (3/B) kialakításra javasolt nyugati fogadóterület
- (4) Patak völgyek
 - (4/A) Hollókői-patak Ófalu melletti szakasza
 - (4/B) Hollókői-patak Ófalut követő szakasza
 - (4/C) Vár-kút és környéke
 - (4/D) Vár-kúti-patak völgye
- (5) Ófalu feletti, erdős északi lejtőoldal
- (6) Vár-hegyi és Gomb-hegyi kirándulórétek
- (7) Várkörnyéki fás legelő
- (8) Szár-hegy
- (9) Erdős déli lejtőoldal (Vár-hegy, Gomb-hegy)
- (10) Öregszőlők kisparcellás, művelt hegyoldala
- (11) Felhagyott szőlők és szórványgyümölcsösök
- (12) Felhagyott szántók
- (13) Állattartó telep
- (14) Pipás-tetői homokbánya

Következtetések, tájvédelmi és környezetrendezési javaslatok

Célszerű lenne a hollókői tájtörténeti kutatásokat módszeresen folytatni, tekintettel arra, hogy a Világörökség területen alapvető feladat kell, hogy legyen a történetileg értékes tájszerkezeti sajátosságok meghatározása és azok megóvása.

A védelem kezdeti szakaszában célszerű, helyes intézkedés volt a lakóházak kereskedelmi szállásokká és üdülőépületekké átalakítása, a jelenlegi és a várható turisztikai terhelések mellett azonban azok további bővítése nem kívánatos. A jelenlegi használatokkal szükségszerűen együtt járó környezetalakítási folyamatokat szabályozni kell. Az Ófaluban az épületekhez tartozó kerteket – az udvarokat és a gazdasági kertek veteményesként nem művelt részét egyaránt – alapvetően gyepes-gyümölcsfás jelleggel kell fenntartani.

Az Ófalu keleti szegélyén kialakított keleti fogadóterület jelenlegi állapota nem méltó a Világörökséghez. Az apró részletekre is kiterjedő komplex környezetrendezési terv alapján kell megkezdeni annak átalakítását.

A fás legelőt az északi és a déli hegyoldalon már nem lehet, nem is kell helyreállítani. Az északi lejtőoldal erdőit kirándulóerdőként, a déli oldalát véderdőként kell kezelni. Fás legelőként részben helyreállítható és fenntartható a Vártól nyugatra lévő, enyhe lejtésű hegyláb terület – ennek kezelését a legeltető állattartás anyagi támogatásával kell biztosítani.

A patak völgyek a Világörökség környezetének méltatlan, elhanyagolt részei. Helyre kell állítani mind a Hollókői-patak, mind a Vár-kúti-patak völgyében lévő kultúrtörténeti emlékeket, hogy azok a turizmus célpontjaiként bemutatathatók legyenek. A Hollókői-patak medrét meg kell tisztítani a hulladéktól. Mivel a 2,5 km hosszan húzódó telérnek csak kisebb szakasza esik a tájvédelmi körzet, illetve a Világörökség területére, a forma integritásának biztosításában a tájvédelem kaphat kiemelkedő szerepet.

Folytatni kell a természeti értékek ismeretterjesztő célú bemutatását – a jellemző növénytársulások, valamint a földtani, felszínalaktani és vízrajzi adottságok, értékek bemutatásával. A Vár-kúti-patak völgyének (források, andezit kőfejtő, Parasztfürdő) a természetvédelmi bemutatóhelyek rendszerébe való bekapcsolásával, a látnivalók körének és fajtáinak bővítésével a jelenleginél is tartalmasabb program nyújtható a turizmus számára. A bemutatás rendszerében össze kell hangolni a természetvédelmi és a Világörökség-védelmi koncepciót. Megfelelő anyagi támogatással a hagyományörző, környezetkímélő gazdálkodás országosan is egyik legszebb példája valósítható meg az Öregszőlőkben (kisparcellás művelés, szórványgyümölcsös extenzív fenntartása).

A Világörökség egyik legfontosabb értéke a különlegesen szép táj látványa. Szépségének megőrzését, a kilátópontok feltárását és védelmét hosszú távon biztosítani kell. A látvány-védelem kritikus pontjaiként kell kezelni a keleti és a nyugati fogadóterületet, az Ófalu vízmosságait valamint az állattartó majort.

Irodalom

- AMBRUSNÉ KOZÁK É. 1972: A hollókői vár ásátása. *Archeologiai Értesítő* 99: 167–187.
- BORHIDI A., SÁNTA A. (szerk.) 1999: Vörös Könyv Magyarország Növénytársulásairól I–II. KöM TvH tanulmánykötetei 6. TermészetBÚVÁR Alapítvány Kiadó, Budapest
- GERGELY A., KISS G., ÓVÁRI I, SIKABONYI M. 2003: A Hollókői Tájvédelmi Körzet természetvédelmi kezelési terve. (kézirat) Szent István Egyetem Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék, Budapest – BNP Igazgatóság, Eger
- LÁNG S. 1967: A Cserhát természeti földrajza. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- MENDELE F. 1979: Hollókő. Panoráma, Nógrád megyei Idegenforgalmi Hiv.
- MEZŐSINÉ KOZÁK É. 2000: Hollókő. Száz magyar falu könyvesháza Kht. Budapest
- MOCSÁRY A. 1826: Nemes Nógrád Vármegyének Historiái, Geographiai és Statistikai Esmertetése. Harmadik kötet. Pest.
- NAGY J. 2000: Hollókő község közigazgatási területének florisztikai és cönológiai felmérése és általános környezeti állapotának leírása (kézirat). BNP Ig. Eger, SZIE Növénytan és Növényélettani T. Gödöllő
- PRAKFAI P. 2000: A hollókői fürdő története. A Vár-forrás vízföldtani viszonyai. Salgótarján.

Térképek

- Hollókő község nyilvántartási térképe 1958. Budapesti Geodéziai és Térképészeti Vállalat, M=1:2000
- Hollókő község belterületének és zártkertjének ideiglenes nyilvántartási térképe 1962. Állami Földmérési és térképészeti Hivatal.
- Hollókő úrbérendezési összeírása és térképe. Pozsony, 1857
- OSZK Térképtára 72(1–4)
- I. katonai felmérés 1782, XVI/16; II. katonai felmérés 1832–55, XXXIV/45, XXXIV/46; III. katonai felmérés 1882, 4763/3, 4763/4, 4863/1, 4863/2 szelvények, Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtára

LAND USE AND LANDSCAPE VALUE PROTECTION IN THE HOLLÓKŐ
WORLD HERITAGE SITE AND ITS SURROUNDINGS

P. CSIMA, A. GERGELY, G. KISS

Corvinus University of Budapest, Department of Landscape Preservation and Reclamation
H-1118 Budapest, Villányi út 35–43. e-mail: peter.csima@uni-corvinus.hu

Keywords: World Heritage, wooded pasture, landscape preservation, scenic analysis

Summary: The aims of the researches of the Dept. of Landscape Preservation and Reclamation carried out in Hollókő between 2002 and 2004 were: status review of the landscape characteristics and values; exploration and documentation of the environmental endowments determining landscape character; analysis of the exceptionally beautiful landscape scenery; exploration of the environmental problems and the conceptional determination of the landscaping tasks and management zones. The landscape elements worth for environmental interpretation within the World Heritage Site and adjacent surroundings were investigated in three categories: natural and semi natural plant associates; geological, geomorphologic and hydrological values; cultural-historical values. Plant associates, in one hand, worth for legal protection because of their rarity and scientific significance, in the other hand, of those characteristics for that landscape structure were investigated and valued. Among the evaluated geoheritage, andesite vein of Hollókő, exposure of andesite and sand in the abandoned quarries, the streams and their springs are worth for environmental interpretation. The cultural-historical values were typified as water management relics, agricultural land use relics and quarrying relics. Important part of the researches was the scenic analyses of the landscape around Hollókő. During this investigation, primary and secondary scenic boundaries were determined, as well as landscape scenery. As a result, proposals were given for the management zones of the World Heritage Site and its neighbourhood.